

**INFOBLAD
2005/3**

**ANTWERPSE VERENIGING
BODEM ^{EN} GROTONDERZOEK**

Bestuur van de Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek

- Zetel:** Gerarduslei 35, 2180 Ekeren
- Voorzitter:** Eugène Warmenbol, Van Elewyckstraat 36, 1050 Brussel
02 640 81 48 - ewarmenb@ulb.ac.be
- Secretaris:** Marc Hendrickx, Kipdorp 37, 2000 Antwerpen
03 237 63 63 - marc.hendrickx@tijd.com
- Penningmeester:** Pieter Oomen, Hoornstraat 12, 2000 Antwerpen
03 234 20 72 - pieter.oomen@pandora.be
- Leden:** Stefaan Grieten, Gratiekapelstraat 24, 2000 Antwerpen
0497 452 802 - stefaan.grieten@skynet.be
Annemie Havermans, Gerarduslei 35, 2180 Ekeren
03 665 02 19 - annemie.havermans@pi.be
Petra Maclot, Korte Brilstraat 7, 2000 Antwerpen
03 234 20 99

LIDGELD: € 20 per jaar – Rekeningnummer 320-0740973-60

Leden ontvangen per jaar tweemaal het BULLETIN en viermaal het INFOBLAD. Zij hebben toegang tot alle activiteiten, rondleidingen en voordrachten. Deze worden steeds aangekondigd in het Infoblad en via de website. Nog voorradige Bulletins zijn te koop bij de penningmeester.

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toelating van de uitgever.

Verantwoordelijke uitgever: Marc Hendrickx; Kipdorp 37, 2000 Antwerpen.

AGENDA

7 november 2005, 20 uur

'DE ICONOGRAFIE VAN DE ANTWERPSE BURCHT', M. Hendrickx

Locatie: Venusstraat 17, 2000 Antwerpen

Ons beeld van het kern-Antwerpen, binnen de oude burchtmuur, is meestal vrij stereotiep: de Gevangenisstraat met het Steen, de houten huizen op het Burchtplein en de Vierschaar op de hoek van de Mattenstraat zijn zowat 'kapot' gefotografeerd of - geëtsd, terwijl weinig mensen zich bewust lijken te zijn van de burchtmuurtorens van de Palinggracht, het op foto's en etsen nog zichtbare traject van de Burchtgracht vóór de rechtekking van de kaaien, de erkertorens van de burchtmuur aan de Schelde, enz.

Bovendien bevatten de maquettes die van het gebied gemaakt werden mogelijk een aantal fouten en zijn panoramische zichten en redegezichten te weinig in detail bestudeerd.

De voordracht wil zeker geen uitgebreide studie zijn van dit deel van Antwerpen, maar wil de aandacht vestigen op diverse minder bekende merkwaardigheden van de buurt zoals houten uitkijktorens en een neoromaans gebouw, een monumentale loggia en een pand dat zwaar scheefzakt, burchttorens à volonté, frontons en gevelbeelden, een kerkkoor en fabrieksschouwen, dit alles uit vier tijdperken die telkens komaf dachten te maken met het verleden, maar vergaten dat er zo'n honderdvijf jaar geleden een uitvinding werd gedaan die toevallig de sporen documenteerde: de fotografie...

Zicht op Burchtplein (foto SAA)

Johan Veeckman leidt Dienst Monumentenzorg van de stad Antwerpen

Sinds kort heeft de Dienst Monumentenzorg van de stad Antwerpen een nieuw diensthoofd, in de persoon van Johan Veeckman. Historicus en archeoloog Johan Veeckman was sinds 1987 verbonden aan de archeologische dienst van de stad, die hij metertijd na het vertrek van zijn voorganger Tony Oost ging leiden. AVBG feliciteert hem met zijn benoeming en wenst hem veel werkkracht, durf en visie toe. Er is op het vlak van monumentenzorg immers heel wat werk aan de winkel in deze stad, zoals de geïnteresseerde cultuurliefhebber dagelijks hoofdschuddend kan vaststellen. Bovendien liet minister van Monumentenzorg Dirk Van Mechelen onlangs in de media optekenen dat hij het Vlaamse monumentenbeleid op een andere leest wil schoeien, met meer verantwoordelijkheid voor de plaatselijke overheden, partnerships met de privé-sector en minder beschermingen. Hoe (of misschien: hoe erg?) de concretisering van deze ideeën in Antwerpen er uit zou kunnen zien is voorlopig nog onduidelijk, maar nu al staat vast dat kritische waakzaamheid meer dan ooit geboden is.

STEFAN GRIETEN

Antwerps verloren verleden

Op zondag 28 augustus ll. heeft een team van de AVBG zich een nogmaals in 'het gat' van de Venusstraat gewaagd. Het betreft de geïmproviseerde parking op het braakliggend terreintje ter hoogte van de nummers 42-46.

Met het oog op een reconstructiepoging werd de site minutieus opgemeten en onderzocht op alle nog aanwezige sporen van bebouwing. Ook de steeds verder eroderende muurschilderingen werden nogmaals bestudeerd en gefotografeerd.

PIETER OOMEN

Het Zeemanshuis in woelig water

Het lijkt niet nodig het Internationaal Zeemanshuis van Antwerpen voor te stellen. Of toch? Nu de stad afbraakplannen maakt in het kader van het bouwproject Falconplein - Zeemanshuis, heeft het gebouw op korte tijd immers een hernieuwde, verhevigde identiteit gekregen. Van verschillende kanten is geprotesteerd tegen de dreigende afbraak. Een groep buurtbewoners zette de actie Red het Zeemanshuis op het getouw en pareert op haar website (www.redhetzeemanshuis.be) kundig de argumenten waarmee het bouwproject de afbraak van het monumentale gebouw in het vooruitzicht stelt. Tevens bevat de site een on-line petitie voor het behoud. Ook in andere kringen is er veel aandacht ontstaan voor het Zeemanshuis. DOCOMOMO-BE (voluit: *International Working party for the Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement - Belgian Working Party*) stelde een nota op waarin gepleit wordt voor het *"integrale behoud van het Antwerpse Zeemanshuis én de verdere integratie ervan in het historische en maatschappelijke stadsweefsel, met een architecturale en socio-culturele meerwaarde voor de stad Antwerpen als gevolg!"*. Deze nota stuurde ze op 29 juni 2005 naar het College van Burgemeester en Schepenen, als een warm pleidooi voor de redding van dit gebouw. Geïnteresseerden kunnen de nota aanvragen per mail (docomomo-belgium@asro.kuleuven.ac.be). Intussen had Jan Lampo een boek gepubliceerd dat zowel het huidige zeemanshuis belicht, maar ook zijn voorloper, in 1890-1891 gebouwd op de Ankerrui naar ontwerp van architect Joseph Hertogs (J. LAMPO, *Matrozenpaleis. 50 jaar Internationaal Zeemanshuis Antwerpen*, Antwerpen, 2005). Het boek is uitgegeven in opdracht van het Zeemanshuis en gefinancierd door de stad (sic). Het is te hopen dat dit protest en de bewustmaking het tij doen keren, maar de ervaring leert dat vrees voor totale sloop een meer terechte instelling is.

Het Zeemanshuis is gebouwd in 1951-1954 naar ontwerp van de architecten Paul Smekens (1890-1983) en Hendrik Wittocx (1893-1965), op de gronden van de voormalige Falconkazerne. Het gebouw wordt in de nota van DOCOMOMO-BE terecht omschreven als *"een interessante en waardevolle getuige van de laat-moderne architectuur en stedenbouw van onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog"*. In 1956, kort na de voltooiing, schreef niemand minder dan Renaat Braem dat het *"zowel stedenbouwkundig als architectonisch als een waardevolle bijdrage tot het Antwerpse patrimonium [kan] worden beschouwd"*. Woorden die contrasteren met de verdedigers van de huidige afbraakplannen, die argumenteren dat het Zeemanshuis *"geen modernistisch icoon kan worden genoemd dat kost wat kost behouden dient te worden"*.

Braem, één van de grootste modernistische architecten in België en expert terzake, geeft hier de richting aan. Niet alleen wat de architecturale en cultuurhistorische waarde van het Zeemanshuis betreft, ook op een andere manier. Architect Smekens, één van de ontwerpers van het Zeemanshuis, is ook bekend als de uitvoerende architect van het door Le Corbusier ontworpen huis Guiette in de Populierenlaan. Hij diende constant pragmatisch en praktisch op te treden, wat vaak tot spanningen leidde met zijn Franse confrater. Als architect ontwikkelde Smekens een eigen modernistische vormtaal, wars van radicaliteit, gericht op terughoudendheid, functionaliteit en harmonie. Heel anders dus dan Braem, wiens gekende politietoren aan de Oudaan een modernistisch pamflet is, brutaal contrasterend met zijn omgeving, zowel in volume als in vormtaal. Bij dat laatste zou het schoentje wel eens kunnen wringen: een constructie als die van Braem is zo duidelijk herkenbaar als modernistisch, dat ze ook buiten het kringetje van architectuurkenners en monumentenzorgers opvalt en (vroeg of laat) gesmaakt wordt. Terwijl de anderssoortige kwaliteit van het Zeemanshuis veel makkelijker kan afgedaan worden als “*geen modernistisch icoon*”, precies omdat Smekens bij zijn ontwerpen zoveel aandacht voor een sobere, discrete vormtaal, voor een harmonieuze omgang met de omgeving. Dergelijke sobere monumentaliteit kan zich blijkbaar moeizaam in de gratie van het beleid werken, terwijl dat voor Braems meer confronterende en contrasterende oeuvre wel gelukt is.

Niet alleen het Zeemanshuis is bedreigd, ook de hele site Falconplein-Zeemanshuis-Generaal Belliardstraat verdient aandacht. Zoals alle zones in de binnenstad is ze cultuurhistorisch bijzonder interessant en omvat ze tal van panden die een groot bouwkundig belang hebben. Met name in de Generaal Belliardstraat liggen een aantal goed bewaarde gebouwen uit de vroege 19de eeuw. De architectuur uit deze periode wordt al te vaak veronachtzaamd en niet herkend als kwaliteitsvol, precies omwille van de stilistische ‘stilte’ ervan, waarbij sobere harmonie een discrete elegantie verleent aan zowel interieur als exterieur. De kwaliteit van dergelijke geruisloze bouwstijl wordt gewoonweg niet of veel te weinig herkend – zoals de sloop van een huizenrui naast de inmiddels ook vernielde vleeshal in de Burchtgracht recent nog getuigde. Dat aspect van “onherkenbare kwaliteit” verbindt de bebouwing in de Generaal Belliardstraat ook met het bedreigde Zeemanshuis. Welk project ook gerealiseerd wordt, het zal zich ten gronde moeten aanpassen aan dit gegeven, dat tot nu toe niet aangekaart is in het huidige debat maar wel degelijk van tel is. Het zou schrijnend zijn dat de zo gehoopte, maar al bij al onwaarschijnlijke redding van het Zeemanshuis de dreiging voor het omgevende patrimonium in de schaduw stelt.

Zeemanshuis, hoek Falconrui en Generaal Belliardstraat – Foto's W. Strecker, 2005-05-05

"Ruime Hall" en "Restaurant", illustraties uit: Frans Detiège, *Een Internationaal Zeemanshuis te Antwerpen*, in: *Antwerpen. Tijdschrift der stad Antwerpen*, 2 (1956), 1, p. 11.

Internationaal Zeemanshuis, kant Generaal Belliardstraat - Foto Wim Strecker, 2005-05-05

Publicaties

Af en toe verschijnen over de geschiedenis van Antwerpen 'klassiekers'. Welnu, er is veel kans dat de onlangs verschenen monumentale studie van G. Asaert, *Honderd huizen aan de Grote Markt van Antwerpen, Vijf eeuwen bewonings-geschiedenis* (448 p., in een stevige kافت), die weg opgaat.

Het boek is het resultaat van een onderzoek dat gedeeltelijk groeide uit Asaerts pioniersartikel *Huizen en gronden te Antwerpen omstreeks 1400* in het tijdschrift *Bijdragen tot de geschiedenis* van 1967-68, waar alle eigendomstransacties van de gehele binnenstad uit de beginjaren van de 15de eeuw en iets daarvoor worden opgesomd, en waar de betrokken panden ook worden gelokaliseerd aan hun straatkant.

Dit basiswerk vulde Asaert nu voor de Grote Markt aan met de latere 15de eeuw tot de huidige tijd, wat uiteraard behoorlijk wat transacties oplevert.

De auteur besteedt daarbij vooral aandacht aan de eigenaars met hun familie-
verwantschap (het gaat in de begintijd veelal om de toenmalige machtselite),
de sociaal-economische betekenis van de panden (gildenhuzen, handelshuizen),
de latere functieverandering ervan (van toppatriciaat tot middenstand en
specifiek horeca), maar behandelt in een nabeschouwing ook het inwendige
van de panden zoals dat uit de archieven blijkt. Het boek vormt evenwel geen
bouwhistorisch onderzoek maar eerder een 'genealogie van huizen': alhoewel
er enkele foto's van een merkwaardig interieur en enkele plattegronden worden
opgenomen wordt de architectuur van de panden niet behandeld - het is
zo al een titanenwerk.

Asaerts boek is een erg interessante bron, omdat er zeer veel persoonsnamen in
worden vermeld die een hulpmiddel vormen bij bouwhistorisch onderzoek. Ook
is er ruime aandacht voor het vroegere uitzicht van de Markt, waaruit nog meer
blijkt hoe zwaar de gevels werden getransformeerd of gebanaliseerd. De informatie
over de panden op de plaats van het vroegere stadhuis en over het in
1715 afgebroken bouwblok zorgt bovendien voor ander perspectief op de markt
- jammer genoeg kon wegens omstandigheden van auteursrechtelijke aard geen
afbeelding van het laatste blok worden afgedrukt.

De beschrijving van de verschillende panden levert heel wat gegevens op (wat
moet het tijd gevegd hebben om ze alle te vinden!), en de auteur doet ook een
aantal opmerkelijke suggesties bij enkele huisnamen.

Een minpunt, niet aan de auteur te wijten, is het ontbreken van kleur in het
werk, en misschien zou vanuit een ander perspectief kunnen ingegaan zijn op
het thema van de grootschalige en op deze plaats erg verregaande restauratie-
politiek, waar een genuanceerde beoordeling van hoe we in de loop der tijden
omgingen, nog omgaan en later zullen omgaan met de markt, toch wel op zijn
plaats is.

Zeer positief en nauwelijks te overschatten is in elk geval dat alle akten en
persoonsnamen vanaf ca. 1400 tot recenter tijden nu overzichtelijk gecentrali-
seerd zijn. Gegeven het feit dat de meeste panden er allicht rond die tijd al
stonden, is het dan ook een fascinerende vraag hoeveel ouder dan ca. 1400
onze markt is...

MARC HENDRICKX

Vondstmeldingen

Dat de stad Antwerpen nog steeds niet al haar geheimen heeft prijsgegeven is een publiek geheim. Dat niet elke 'vondst' even onverwacht komt is al even publiekelijk geweten.

De resten van een houten zijgevel op de Paardenmarkt echter waren een complete verassing. Op het nummer 35 is daar begin juli van dit jaar een groot gedeelte van deze houtconstructie aan het licht gekomen na het verwijderen van een halfsteens voorzetmuurtje. De houten draagconstructie, op de huidige eerste en tweede verdieping zichtbaar over de volledige lengte van het pand werd volledig opgemeten en uitgebreid gefotografeerd.

Eerste archiefonderzoek (M. Hendrickx, P. Maclot) geeft bebouwing aan in de zestiende en verbouwingen in de negentiende eeuw. Uiteraard plant de vereniging een volledig bouwhistorisch onderzoek met publicatie.

Een afbeelding in voorpremiere willen we u echter niet onthouden.

PIETER OOMEN

Eerste verdieping interieur, westgevel, Paardenmarkt 35 (P. Oomen)

Verantwoordelijke uitgever:
Marc Hendrickx, Kipdorp 37, 2000 Antwerpen